

Templer og klostre i Mongoliet

Buddhismen kom til Mongoliet i to bølger: første gang i 1200-årene under Kublai Khan, Djengis Khans barnebarn og grundlægger af Yuan-dynastiet i Kina. Her fandt den udbredelse ved hoffet og fik stor politisk betydning. Anden bølge kom i 1500-årene i Indre Mongoliet under Altan Khan, der lod det første buddhistiske tempel opføre i sin herskerby Köke Koto (Hoehot) i 1580. Herfra bredte den sig til Ydre Mongoliet, hvor Abdai Khan, også af Djengis Khans slægt, lod det berømte kloster Erdene Juu opføre i Karakorum i 1586.

Buddhismens udbredelse i Mongoliet

Med Yuan-dynastiets fald i 1368 mindskedes buddhismens betydning og dermed dens evne til at skabe en fredelig ramme for de indbyrdes krigende øst- og vestmongoler. Ved buddhismens genkomst i slutningen af 1500-årene var det da også med håbet om den buddhistiske tro som fredsskaber, at den blev indført og støttet af de mongolske fyrstefamilier. Med det nye Qing-Manchu dynasti (1644-1911) bredte den sig hastigt blandt høj og lav, ikke mindst gennem en udbredt mission blandt nomaderne, udført af medicinkyndige tibetanske munke, *lamaer*, der vandrede fra lejr til lejr med deres viden, medicin og forkyndelse. Den gamle før-buddhistiske tro, shamanismen, også kaldet "den sorte lære", blev undertrykt og fortrængt med vold. For at

få så mange som muligt til at modtage "den gule lære", som buddhismen også blev kaldt, optog man elementer fra den folkelige før-buddhistiske religionspraksis i den nye lære, ligesom mange shamanistiske guddomme blev optaget i den buddhistiske gudeverden, for eksempel *Den Gamle Hvide Olding*, en populær figur i de rituelle *zam*-danse. Mange gamle kulturer levede videre i buddhismen, blandt andet i Djengis Khan-kulten, der langt op i 1900-årene blev varetaget af lamaer ved Djengis Khans formodede gravmæle, Eren Khoro, i Ordos i Indre Mongoliet. I folkelige ritualer indtog lamaer shamanens rolle som i *obo*-ritualet under *naadam*-festen, hvor stedets lokale ånder blev besunget og hyldet. Ligesom før-buddhistiske specialister kunne lamaerne optræde som læger, fremsige spådomme og optræde som medier eller orakler, hvor bestemte guder og ånder kunne påkaldes under trance og tage ophold i mediet. Disse blandede

Bedehallen i udstillingen på Moesgård Museum og Nationalmuseet. Foto: Moesgård Museum

Erdene Juu klosteret ved stor-Khanernes gamle by, Karakorum, ligger på en udstrakt steppe i det centrale Mongoliet. Klosteret blev opført i 1586 af Abdai Khan som det første buddhistiske kloster i Ydre Mongoliet. Under kommunist-tiden blev det lukket, men delvist bevaret som museum. I 2000-årene fik det en gennemgribende restaurering og fungerer igen som kloster. Fra tempel-jurten i forgrunden ser man det centrale Maidari tempel med fladt tag i baggrunden. Hele tempelkomplekset er omkranset af mure med isatte *stupaer*, der er gravmonumenter med relikvier fra højtstående lamaer. Foto: Anita Garbers. Privateje

religionsformer var egentlig ikke noget nyt. Buddhismen var, allerede da den kom til Mongoliet, en såkaldt synkretistisk, dvs. blandet religion, med mange før-buddhistiske elementer af tibetansk shamanisme. Takket været effektiv støtte fra Manchu-dynastiet, de stærke mongolske adelsfamilier og de tibetanske munke var stort set hele det mongolske nomadesamfund omvendt til buddhismen ved slutningen af 1600-årene (Se f. eks. Bawden 1989; Sagaster 1989; Baraja-Starzynska & Havnevik 2006).

Klostre blev opført med donationer fra de adelige familier, der også skulle give tilladelse til, at de blev opført på deres territorium. Gennem årene udviklede der sig tætte bånd mellem de rige adelslægter og de gejstlige lamaer. De styrkede gensidigt hinandens autoritet, når der blandt de adelige slægter fandtes reinkarnationer af betydningsfulde, afdøde personer og guddomme – begivenheder, der blev bekræftet af de højeste religiøse autoriteter som Dalai Lama og Panchen Lama (Se Charleux 2016).

Den "nye" tibetanske buddhisme udsprang af en reformeret lære, udviklet af den tibetanske

Port ved indgang til klosterområdet i Erdene Juu klosteret - uden for det område, hvor der færdes turister. Midtfor på muren under det svungne tag ses symbolet på Buddhas fuldkomne lære: *dharm*-livshjulet med de to knælende antiloper. Foto: Anita Garbers. Privateje

Gjengis Khans formodede grav i Ejen Khoro i Ordos, Indre Mongoliet. For at skjule rygten om hans død, blev Gjengis Khan ifølge myten gravsat her i 1227 i dybeste hemmelighed. Graven vogtes af 500 familier af Darkhan stammen, der afholder en ceremoni til hans ære på den "21. dag hver tredje mæne", som der står på bagsiden af dette postkort fra Ejen Khoro. I ceremonien deltager buddhistiske lamaer. I det ene jurte findes Gjengis Khans kiste, og i den anden hans buer og rustning. Foto: Nationalmuseet

munk Ton Kappa. Den kendes som *Gelupka*-sekten, populært kaldet "de gule hattes sekt". I 1600-årene bredte klostre og templer sig med hast ud over stepperne og i byerne, mange med medicin og hospitalsvæsen som speciale. Fra dette tidspunkt udviklede den buddhistiske bevægelse sig til en altomspændende institution, der påvirkede alle dele af det mongolske samfund. Klostrene ejede vældige arealer med græsland, store dyreflokke og naturlige ressourcer. De havde også myndighed over de nomadefamilier, der boede på deres jorde. Med etableringen af Manchu-dynastiet indgik den mongolske buddhisme i en tæt politisk-religiøs alliance med den kejserlige administration. Selv om kejsertronen i princippet kontrollerede de buddhistiske institutioner, blev klostrene gradvist mere og mere autonome.

De store klostre, der omfattede mange forskellige bygninger, kunne huse op til flere tusinde fastboende munke. Disse klostre blev dynamiske centre for handel og håndværk af enhver art, men var selvfølgelig først og fremmest steder for forkyndelse og tilbedelse. Mange klostre var kendte læresteder, andre berømte for deres værksteder for religiøs kunst eller for deres kyndighed i traditionel medicin. Hvorom alting er, så blev de store klostre centre for lokalt liv i både religiøs, politisk, økonomisk og kulturel henseende.

I den kommunistiske Mongolske Folkerepublik, tidligere Ydre Mongoliet, forekom der i 1930'erne en stærk bølge af udrensninger rettet mod såkaldt kontrarevolutionære kræfter, iværksat af indenrigsminister Choibalsan. I årene 1937-1939 blev tusinder af munke dræbt

Lodai lamas maleri af *naadam*, de traditionelle, før-buddhistiske mongolske sportslege. I øverste venstre hjørne har Lodai malet de buddhistiske munke, der varetager ild-ritualet ved *obo*-ceremonien, der afholdes lige før eller lige efter sportslegene. Privateje. Foto: Nationalmuseet

eller fordrevet, og størstedelen af klostrene, med blandt andet dyrebare manuskripter, blev plyndret og brændt. Klostrene var symbol på de rige og konservative magthavere, som revolutionen kæmpede imod. Kun ganske få af de omkring 800 klostre blev skånet under udrensningerne, herunder Gandan-klosteret i Ulan Bator og Erdene Juu i Karakorum, sidstnævnte bevaret som museum. Efter kommunismens sammenbrud i 1989-1990 etableredes der et nyt politisk system i den demokratiske republik Mongoliet. Buddhismen blev igen styrket, og man indledte et omfattende restaureringsarbejde af de ødelagte klostre, ligesom mange nye templer og klostre blev opført. Samtidig iværksattes en omfattende indsamling af historiske fotos, plantegninger mv. til dokumentation af tidligere klostre. En tilsvarende retablering blev også sat i gang af de kinesiske myndigheder i det kinesiske Indre Mongoliet i slutningen af 1900-årene (Se Charleux 2006).

Bedehallen

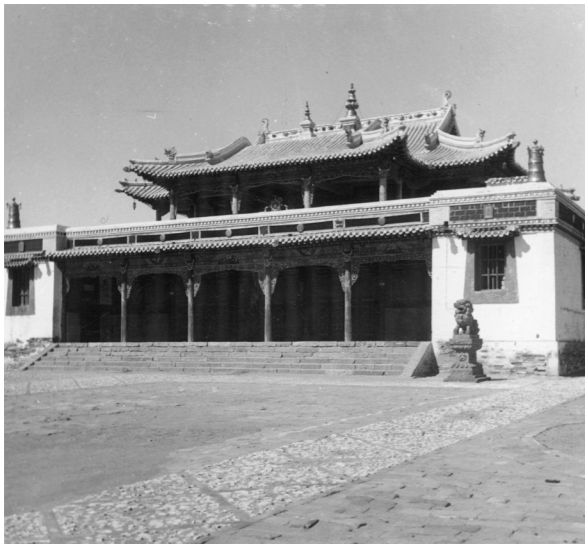
I templets dunkle bedehal, omgivet af malerier og gudfigurer, sidder messende munke i rækker foran alteret, kun oplyst af hundreder af blafrende olielamper. I duften af røgelse fra alteret og fra store trækar sidder en højtstående munk, *lama*, og læser for i de hellige skrifter. Han er klædt i flere uldkapper i buddhismens mørkerøde og gule farver og har på hovedet en frynsebesat hat, der kun må bæres under tempeltjenesten. Munkene sidder på fine filtmåtter og læner sig op ad rygstød bemalet med buddhistiske symboler. Te fra store kobberkander serveres til de messende munke; det siges at fremme meditationen.

"Politilamaen" er klosterets øverste moralske vogter. Han er klædt i sin tunge røde uldkappe med et symbolfyldt ornamentbånd på ryggen. Politilamaen sikrer, at alt går til efter reglerne under tempeltjenesten, og med sin stok berører

Templer og klostre ligger med lysende hvide facader og guldglimtende tage i det åbne landskab på steppen. Hertil valfarter tusinder af nomader fra nær og fjern til de religiøse fester for at tilbede guderne og gøre bodsgang for deres synder. Ved de store religiøse fester, fx fejringen af genkomsten af den buddhistiske Messias, Maidari, slår de tilbedende sig ned på steppen omkring klosteret i flere dage for at overvære de kultiske skuespil, *zam* (eller *cham*).

Klosterbygningerne varierer mellem tibetansk stil med flade tage og de kinesisk inspirerede svungne tage. Det aflange foto viser Bat Khalaag klosteret i dets storhedstid i 1920'erne, et mægtigt kloster i Sunit, Indre Mongoliet, der husede mere end 2000 munke. Det blev raseret af kineserne i borgerkrigen i 1930'erne, men er for nylig restaureret. Fotos: Nationalmuseet

► Hovedtemplet til Siretu Juu-klosteret i byen Köke Koto (Hoehot), Indre Mongoliet, bygget i 1580 af Tumet prinsen Altan Khan. Foto: Kaare Grønbech 1938, Nationalmuseet

To fine og meget detaljerede thangka'er der viser Sakyamuni Buddha, eller Borheng Baksh på mongolsk, der er en af de såkaldte 35 Buddhaer af Bekendtgørelse og helt centrale i den tibetanske Buddhisme. Erhvervet af Haslund-Christensen fra klosteret Barun Kung før det blev plyndret af kinesiske soldater i 1937. Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet

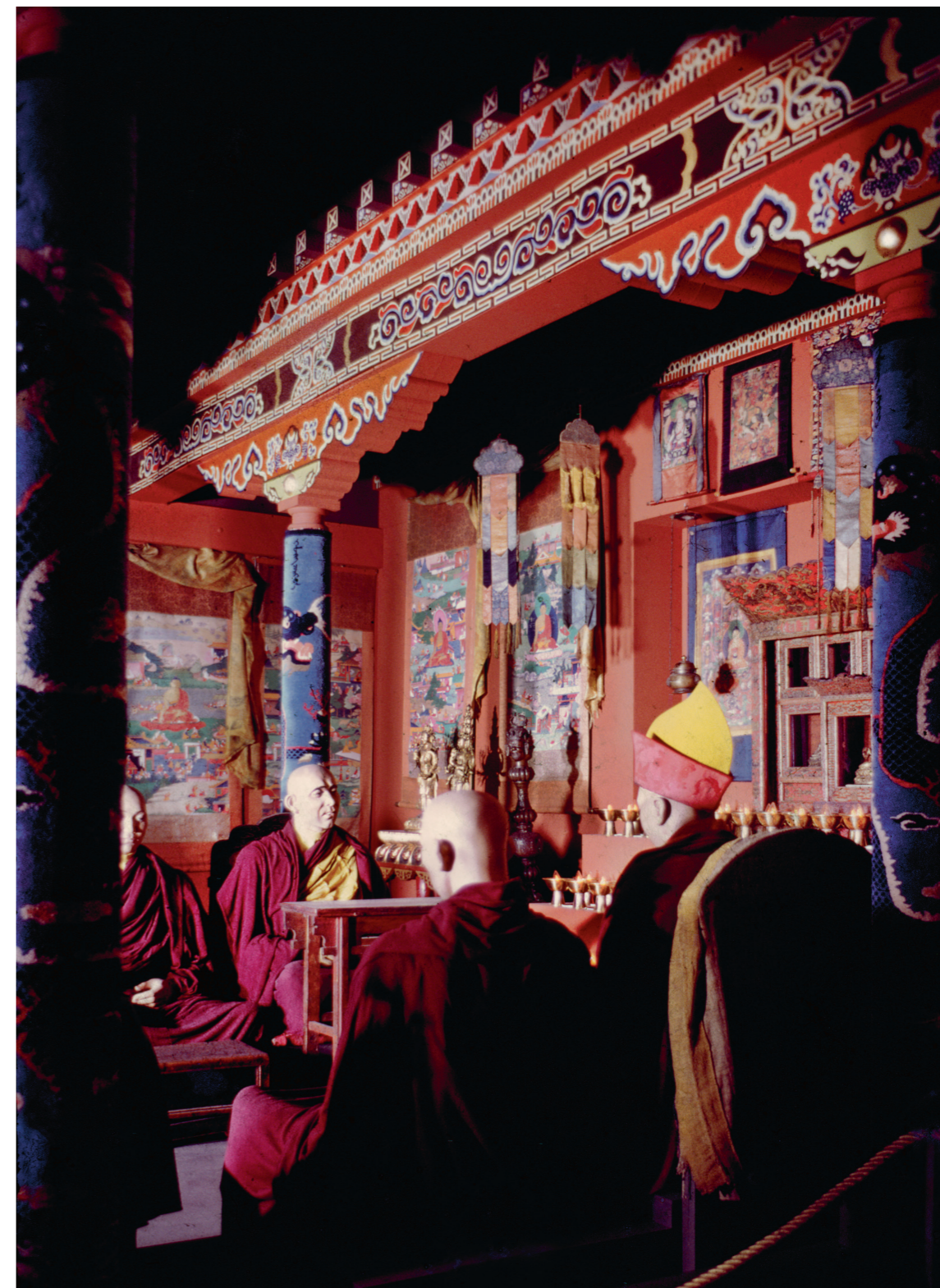
Fra bedehallen i et kloster nær byen Hailar i det østlige Indre Mongoliet. Munkene er anbragt på bænke, vinkelret på det centrale alter og overvåget af *lamaer* placeret på højere pladser. Foto: Haslund-Christensen 1936, Nationalmuseet

han med slag de munke, der falder ud af bønnerne eller falder i søvn under de ofte mange timers messen. Han har også ansvar for at holde orden på tempelpladsen under de store religiøse skuespil, *zam*, hvorunder tusinder af besøgende nomader opskræmmes i rædsel og fryd under opvisning af dansende guder og dæmoner.

I de søjlebårne bederum hænger malerier, kaldet *thangka*'er, hvilket betyder "gudebilleder, der kan rulles". Motiverne er skytsguder, der optræder i forskellige mytologiske fortællinger, i

Politi-lama eller *gephogoi*, fotograferet af Haslund-Christensen foran et kloster i Sunit, Indre Mongoliet i 1939. Foto: Nationalmuseet

Munke placeret side om side i den rekonstruerede bedehal i Nationalmuseets udstilling "Buddhas Veje" i Brede i 1970. Foto: Nationalmuseet

På hylden ses de tantriske genstande, som anvendes i magiske helningsritualer. Foto: John Lee, Nationalmuseet

mange reinkarnationer. For den troende er de i bogstavelig forstand guddommelige. De æres og tilbedes ved daglige bønner, ofringer og i særlige ritualer, ligesom de spiller en vigtig rolle ved meditation. Malerierne findes i en skala fra ganske små til over 10 meter høje bannere, der bæres frem ved store tempelfester. Traditionen er tibetansk. De fremstilles i klosterværksteder under kyndig vejledning af store mestre. Siden 1700-årene er thangka'er også fremstillet i klostre i Mongoliet.

Alteret er centralt placeret i bedehallen og vender altid mod sydvest, mod Lhasa, den tibetanske buddhismes hellige by. Bag alterets små glaseruder placeres de dyrebareste gudfigurer.

Overalt på hylderne, i tætte rækker, står skåle og vaser til røgelse og ofring og kander til helligt vand, såkaldte *bomba*'er, der kendes på låget med en buket af påfuglefjer.

De rige klostre

I klostrene opbevares enorme rigdomme. De strømmer ind som donationer fra staten og fra velhavende nomader som votivgaver, gaver til det guddommelige, og fra andre klostre: gudestatuer og buddhaer i forgyldt bronze fra ganske små til flere meter høje, ofte besat med halvædelstene som den viste 63 cm høje *Avalokitsvara*, Barmhjertighedens gud med 11 hoveder.

Den mongolske dreng bærer en fint forarbejdet amulet i et sølvgemme. Selve amuletten, der er af gips, indeholder en beskyttende formular. Den er købt i en klosterbutik, hvor amuletter, bedekranse og små gudfigurer kan erhverves af pilgrimme og besøgende. Foto: Haslund-Christensen, Nationalmuseet

Thangka-malerier, vaser til helligt vand, bedemøller, offerskåle i bronze og kobber og alterpynt med klare buddhistiske symboler som figurgruppen med de knælende hjorte omkring *dharmahjulet*, der symboliserer Buddhas fuldkomne lære. Dette er det mest anvendte symbol, der normalt placeres over tagskægget ved indgangen til Mongoliets klostre.

Tantra betyder "lære" og er en central del af tibetansk buddhisme. Man søger visdom på et

højere plan ved at forene det mandlige og det kvindelige, hvor det mandlige repræsenterer det passive, det kvindelige det aktive. De tantriske genstande er fremstillet af menneskekranier og knogler og anvendes til helbredelse og heling i magiske ritualer og til dæmonudrivelse, hvor grænsen mellem liv og død, rent og urent, overskrides. Genstandene har derfor et grusomt præg: offerskåle af menneskekranier, bedekranse af kranieperler og fløjter af menneskelårben fra en

Fremvisning af de medicinske samlinger i udstillingen. Foto: John Lee, Nationalmuseet

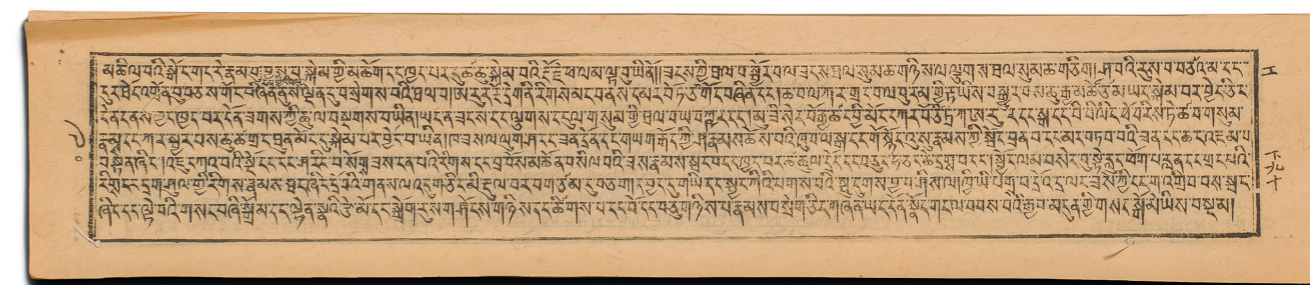
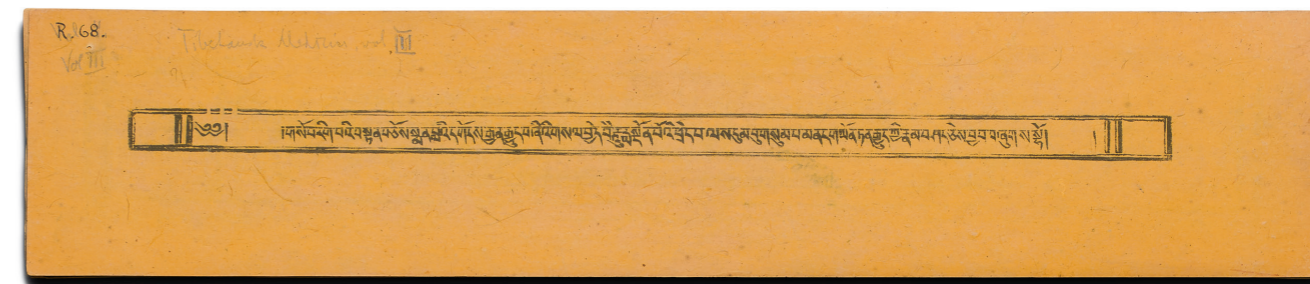
jomfru. Fløjtens ender er betrukket med hud fra en mands penis og testikler. Udstyret placeres på et lavt bord foran lamaen. Under ritualet tages hver enkelt genstand op i en særlig rækkefølge og bevæges af lamaen. Det mandlige element er genstandens faste form, når den ligger på bordet, og det kvindelige er genstandens bevægelse i ritualet.

Når nomaderne besøger klosteret ved de store højtider, er der mulighed for at handle i værkstederne og søge audiens hos *lama-lægen* eller hos nogle af de andre specialister – lægmænd eller lamaer, der er tilknyttet de store klostre. Amuletter i form af gipsafstøbninger af gudfigurer er meget populære. De fremstilles i klostrenes værksteder, hvorefter de males og eventuelt anbringes i et amuletgemme forment som en ramme eller helt lukket. En bøn eller et skriftsted er indlagt til beskyttelse af køberen. Amuletterne bæres på

kroppen i et bånd, anbringes som votivgave ved et gudeskrin på steppen eller bringes hjem og sættes på alteret i *ger*'en. Bedekranse, små figurer og andre populære offergaver købes hos munke og i klosterets butik som souvenirs.

Den medicinske videnskabstradition

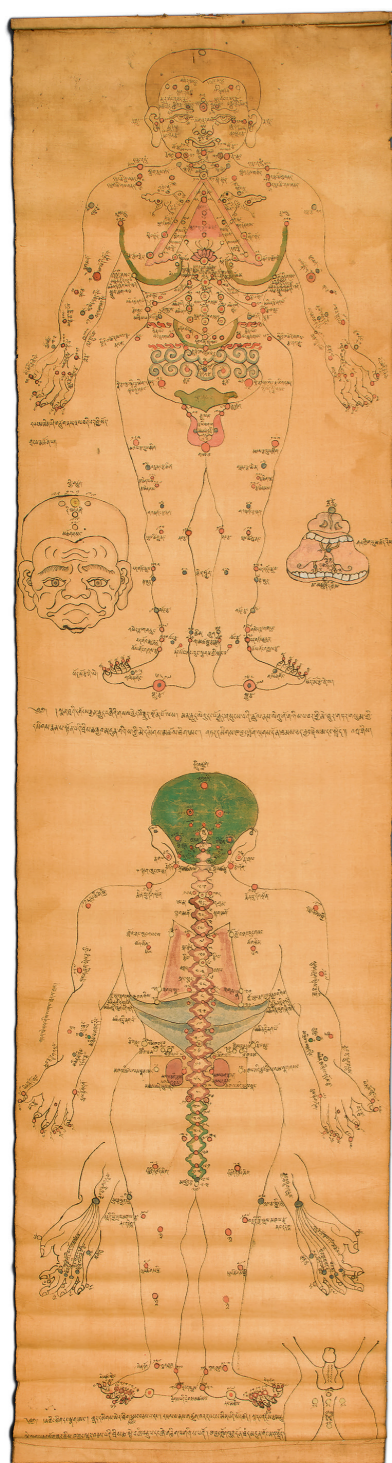
Med buddhismen fulgte en udvikling af den medicinske tradition i Mongoliet. Klassiske tibetanske medicinske værker blev tidligt oversat til mongolsk, og nye kure blev udviklet i klostrene. Det mest berømte værk er *Den Otte-Grenede Hemmelige Videnskab*, der er et standardværk, udviklet på det berømte medicinske universitet Chagpori i Lhasa i Tibet. Det er på 1000 sider og vises i udstillingen i sin tibetanske original. Man-

Øverst det tibetanske standardværk om medicin, *Den Otte-Grenede Hemmelige Videnskab* og derunder lama Darma Manrambas illustrerede værk om hovedsygdomme. Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet

ge værker var rigt illustrerede, som for eksempel det medicinske værk skrevet af lamaen Darma Manramba. Her beskrives både diagnoser og behandling af sygdomme, særligt vedrørende hovedet. Sproget er mongolsk og tibetansk. Dertil en illustreret bog om kroppens anatomi, diverse

sygdomme og deres behandling. En slags "hjemmedoktor", der var populær blandt nomaderne. De mongolske nomader har gennem århundreder opnået en stor viden om naturmedicin. Den baseres på kendskabet til urter og mineraler og deres effekt på både mennesker og dyr, og er

Anatomisk lægetavle. Det religiøse forbud mod at operere i patientens indre organer betød, at viden om disse organer måtte findes i studiet af døde kroppe på begravningspladsen. Denne sjældne tavle viser en mandskrop forfra og bagfra og med markeringer, hvor åreladning kunne foretages - den eneste tilladte "kirurgiske" behandling. Sort og rødt blæk på lærred, Indre Mongoliet, 1800-tallet. Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet

baseret på empirisk erfaring og eksperimenter. Det spiller fornemt sammen med den buddhistiske medicinske praksis, der er en kombination af erfaringer, opnået gennem århundreder, og nedskrevne autoritative kilder. Dertil kommer bøn og magiske ritualer som middel til helbredelse af krop og sjæl.

Den buddhistiske medicinske tradition har sine rødder i *Ayurveda*, en alternativ behandlingsform inden for hinduismen, og tager ligesom denne udgangspunkt i brugen af medikamenter fra planter, mineraler og organiske materialer og behandlinger ved åreladning, kopsætning, akupunktur, mineralske kure og diæter.

Lama-læger

Lama-læger var omvandrende munke, der gik fra lejr til lejr eller var fast tilknyttet et kloster. De medbragte et apotek, en stor skindtaske med små læderposer. Hver enkelt lille pose indeholdt en mikstur fremstillet af urter, mineraler og metaller og var forsynet med en etiket, der angav dens brug. Sammensætningen af miksturer blev justeret løbende efter lægens erfaringer, som han skrev ind i sin logbog.

Der blev stillet diagnoser ved at tage pulsen samtidig flere steder på kroppen. Ved indre sygdomme undersøgte man patientens vejrtrækning og urin. I *lama*-medicin er sygdomme enten kolde eller varme og behandles med modsvarende medicin. Årsagen til sygdom er en ubalance mellem gode og onde kræfter i kroppen. Samme tilgang til diagnostik og behandling genkendes i vor egen verdens middelalderlige klostermedicin.

Øverst "ben-sætterens" kiropraktikudstyr. Derunder instrumenter til åreladning. Ved åreladning åbnes en vene i patientens arm med et lille skarpt instrument så en portion blod kan løbe fra. *Lama*-lægen brugte det mod stort set alle sygdomme, både fysiske og ved mentale forstyrrelser. Tanken var, at det syge eller onde skulle fjernes gennem tapningen af blod. Små jernknive og lancetter var del af *lama*-lægens udstyr. Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet

En omvandrende lama-læges apotek bestående af en skindtaske med mange små skindposer, indeholdende mixturer med traditionel medicin. Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet

Skrækindjagende masker af pap-maché bæres af munke til *zam*-dansen. Hver maske er den guddom, som bæreren gennem trance har skabt kontakt til. Foto: John Lee, Nationalmuseet

Mange klostre havde deres egen læge, *emchi*, der behandlede munkene og kunne konsulteres af pilgrimme og andre besøgende i klosteret. Yderligere behandling kunne foregå ved ceremonier og gennem bønner. Betalingen for behandlingen var ikke nogen væsentlig ekstra indtægt for klosteret, men det kan ikke udelukkes, at der var nogle, der drog fordel af patienternes velvilje. "Ben-sætteren" var en særlig specialist, hvis praksis nærmest må betegnes som en slags kiropraktor, der blev tilkaldt ved benbrud og svære fødsler. I sjældne tilfælde kunne det være en munk, men oftest var det en mand eller kvinde, der havde arvet sine evner efter en shaman-forfader. Den form for behandling lå dermed uden for *lama*-lægens praksis.

Gudernes dans - *zam* (tsam el. *cham*)

Med den buddhistiske mission fra Tibet i 1500-årene fulgte de kultiske *zam*-dansen, der efter sigende har deres forbillede i indiske tempeldanse, hvor danserne giver krop til guderne gennem deres masker, beklædning og bevægelser. Ifølge kilderne kom denne tradition ret sent til det daværende Ydre Mongoliet, nemlig ikke før begyndelsen af 1900-årene, idet den tidligere stædigt var blevet afvist af de ledende buddhistiske myndigheder. Til gengæld fandt den plads i flere klostre i Indre Mongoliet allerede fra midten af 1700-årene. Traditionen nåede sit historiske højdepunkt i midten af 1900-årene

Den grinende skelet-maske og tilhørende dragt er en af dødssteppens herskere, der farer rundt og skaber rædsel under *zam*-dansen. Foto: Haslund-Christensen, Nationalmuseet

og medførte udviklingen af en fantastisk maskerkunst.

Den kultiske maskedans, *zam*, opføres ved store tempelfester og varer flere døgn. Munke iført rædselsvækkende dragter og masker symboliserer guder, der i forklædning skal beskytte religionen mod dens fjender. Til højlydte toner fra tempelorkesteret farer de ind på tempelpladsen i små grupper, mens de truende svinger med sværd, dødningshoveder og imitationer af menneskehjerner. Disse skræmmefigurer er også helvedesfyrsten *Ikhe Kharas* drabanter – dæmoner, der kan vildlede de dødes sjæle på vejen i efterlivet og føre til fortabelse. I *zam*-ceremonien kan de troende vænne sig til disse falske væsener og undgå dem efter døden. Fra sit første møde med *zam*-dansen, der fandt sted ved en religiøs

Klaus Ferdinand (1926-2005), grundlægger af Etnografisk Afdeling på Moesgård museum, bar Den Store Sorte, dødens herskers maske og dragt ved en fremvisning af *zam*-dansenfigurer på Nationalmuseet i 1947. Foto: Nationalmuseet

fest i Bat Khalaag-klosteret i 1927, skriver Haslund-Christensen:

"Tsam-Dansen fremstiller et magisk Ritual, og de maskeklædte Lamaers Dans er i de troendes

Det gamle foto er fra Bat Khalaag klosteret i Sunit, Indre Mongoliet, under fejringen af Maidari-festen, Buddhismens Messias. Orkesteret spiller op lige før *zam*-dansen sættes i gang. Foto: Paul Lieberentz 1927, Nationalmuseet

Øjne en religiøs Handling (...). Under Ceremoniens Udførelse er de dansende Lamaer de Guder, hvis Udseende de har antaget. At betragte Dansen fjerner Synd og Last fra den troendes Hjerte.” (Haslund-Christensen 1935, 43)

Ligesom mongolerne optog før-buddhistiske elementer i deres fortolkning af buddhismen, fik *zam*-figurerne også plads i ritualer. I *zam*-dansens pantomime er der talrige guder og skikkelser fra folkeeventyr. Der er genfærdene med grinende dødningemasker og dragter påmalet skeletter, dødssteppens herskere. På dansepladsen springer de rundt mellem tilskuerne og skaber forvirring og frygt. *Den Gamle Hvide Olding*, beskytter af græssteppen og hjorden, er den mest populære figur. Som den eneste taler han til tilskuerne og

holder sjov med dem. Masken med det opsatte hår i konkylieform er *Den Venligsindede Vise Inden*, *Azar*, hvorimod hjortemasken tilhører *Buga*, en af døds gudens forløbere. Endelig er der den frygtede dødens behersker *Den Store Sorte* med vindsvinetænder, udstående blodsprængte øjne og forvredne træk.

Også *orakler* og *gurtum*-figurer optræder i og omkring klostrene og tiltrækker et stort publikum ved fester. Orakler er munke, men kan også være lægmænd med særlige evner som medie. De er tilknyttet et kloster. Under trance bliver oraklet besat af en guddom, og med guddommens kraft kan det velsigne de troende. Orakler er overvejende kontroversielle figurer, der lever i buddhismens periferi og betragtes som rester af populær

Instrumenter i kobber og messing og et tibetansk nodehæfte. Indre Mongoliet, 1800- og 1900-tallet. Foto: Moesgård Museum

overtro. De findes overalt, også i de store klostre, hvor deres vilde trancer er et populært skue for de besøgende.

Gurtum-figuren er altid en lægmand og gerne tilknyttet et kloster, men behøver ikke at være det. Denne figur deler mange fællestræk med den før-buddhistiske shaman og er igen et af de mange sammensatte elementer i mongolsk buddhisme. Han er en gådefuld blanding af en lama og en lægmand, med stærke evner som medie og med udtalte evner for forudsigelser.

Under *zam*-dansen træder besatte *gurtum*-figurer som de sidste figurer ind på tempelpladsen og spreder gys og rædsel. Haslund-Christensen fortæller:

”...et Par groteske Aabenbaringer kom farende ind. Paa Hovedet bar de blinken-

de Hjelme og fra Ryggen flagrede store, brogede Vimpler, og i hænderne holdt de Bue, Pile og Sværd. Ansigterne udtrykte det fuldkomneste [sic] Vanvid. Øjnene var udstaaende, blodsprængte og stirrende, Hovederne svulndne og blaarøde, og omkring de slapt hængende Munde skummede mælkehvid Fraade. Væsenerne ravede som drukne. (...) de var besatte af Damtjan, en af Religionens mange Beskyttere.” (Ibid., 48-49)

Mange år senere erhvervede Haslund-Christensen en fornem *gurtum*-dragt med komplet udstyr fra Sunit, Indre Mongoliet.

Zam-dansen ledsages af musik fra tempelorkesteret. De lange trompeters dybe bastoner, bække-

nernes høje diskant og trommernes dumpe lyd sætter *zam*-dansen i gang. Det er en øredøvende larm, der både ophidser publikum og fremkalder uhyggelige forventninger. Klarinetter og horn sætter i med klagende toner. Tempoet øges konstant, mens takten følger dansernes mimiske bevægelser. Det medfølgende "nodehæfte" angiver med bølgende kurver ikke tonernes nøjagtige værdi, men kun deres bevægelse og styrke.

Litteraturliste

- Bareja-Starzynska, Agata & Havnevik, Hanna: *A Preliminary Study of Buddhism in Present Day Mongolia*. I Ole Bruun og Li Narangoa (eds): *Mongols from Country to City. Floating Boundaries, Pastoralism and City Life in the Mongol Lands*. Nias Press, Copenhagen. 2006.
- Bawden, Charles: *The Modern History of Mongolia*. Kegan Paul International. London & New York. 1989.
- Charleux, Isabelle: *Temples et Monastères de Mongolie-Intérieure*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, Institut National d'histoire de l'art. Paris. 2006.
- Charleux, Isabelle (ed.): *History, Architecture and Restauration of Zaya Gegenii Khüree Monastery in Mongolia*. Bulletin du Musée d'Anthropologie Préhistorique de Monaco, Supp. No. 5. 2016.
- Haslund-Christensen, Henning: *Zajagan*. Gyldendalske Boghandel - Nordisk Forlag. København. 1935.
- Heissig, Walther: *Der Tsam-Tanz und seine Masken*. I W. Heissig & C.C. Müller (eds) *Die Mongolen*. Pinguin-Verlag, Innsbruck & Umschau-Verlag Frankfurt/Main. 1989.
- Sagaster, Klaus: *Der Buddhismus bei den Mongolen*. I W. Heissig & C.C. Müller (eds) *Die Mongolen*. Pinguin-Verlag, Innsbruck & Umschau-Verlag Frankfurt/Main. 1989.
- Vestergaard, Karin: *Thangkamalerier fra Mongoliet*. Henning Haslund-Christensens samling: en stadig kilde til inspiration og forskning. I Nationalmuseets Arbejdsmark, 1996. København 1996.